

Majkl Vud

PRIČA O

KINI

Portret jedne civilizacije
i njenog naroda

Preveo s engleskog
Bojan Tarabić

■ Laguna ■

Naslov originala

Michael Wood

THE STORY OF CHINA

Copyright © Michael Wood, 2020

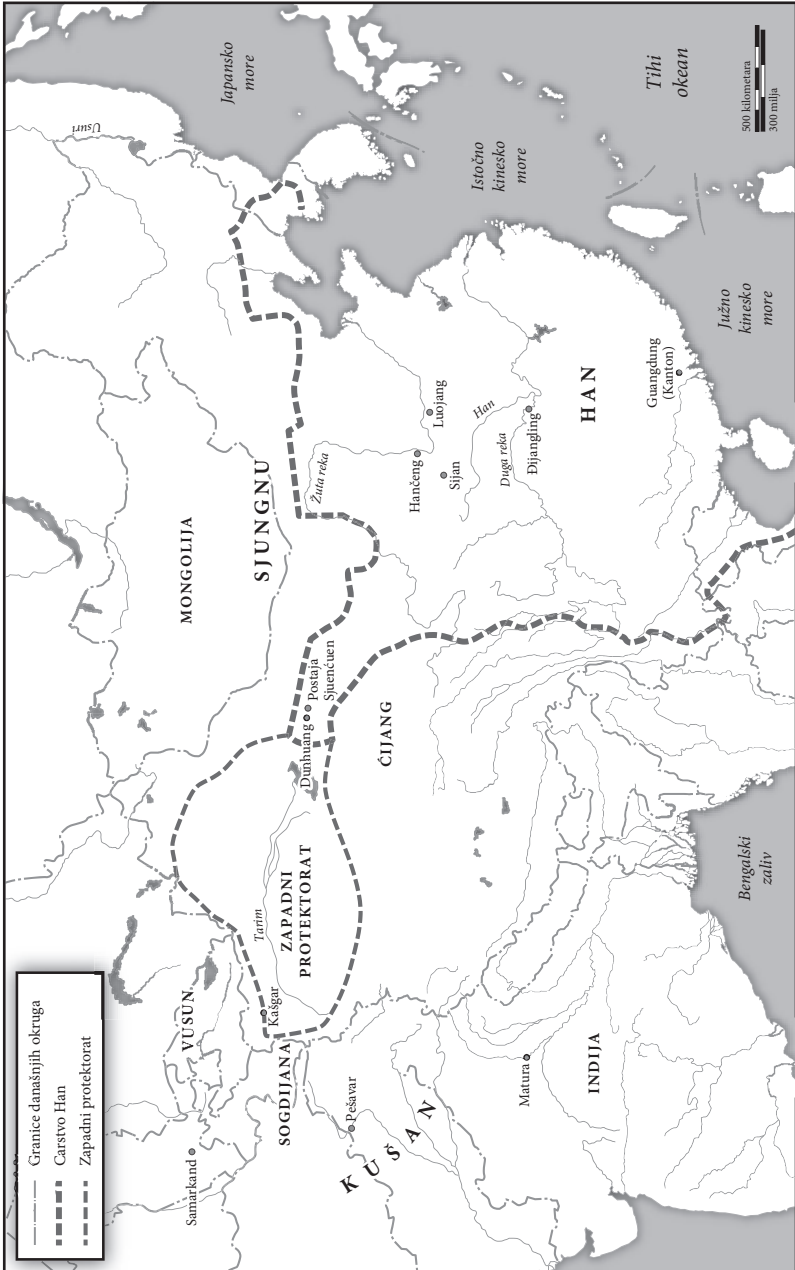
The right of Michael Wood to be identified as the author
of this work has been asserted in accordance with the
Copyright, Designs and Patents Act, 1988.

Translation copyright © 2024 za srpsko izdanje, LAGUNA

PRÍČA O
KINI

Sadržaj

Geografske karte	8
Predgovor	17
Prolog: Peking, decembar 1899.	23
1. Koreni	35
2. Veliki rat dinastije Šang	66
3. Nebeski nalog	80
4. Prvi car i ujedinjenje Kine	97
5. Carstvo dinastije Han.	121
6. Slava dinastije Tang.	153
7. Propast i pad.	181
8. Period pet dinastija	201
9. Renesansa dinastije Sung.	216
10. Pad Severnog Sunga.	235
11. Južni Sung 1127–1279.	258
12. Dinastija Juan: Kina u sastavu Mongolskog carstva	280
13. Dinastija Ming	311
14. Poslednji dani dinastije Ming.	345
15. Carstvo Velikog Ćinga: dugačak osamnaesti vek.	384
16. Opijumski ratovi i Tajpinški ustanak	424
17. Velika kineska revolucija 1850–1911.	466
18. Doba reformi: od republike do Maoa	506
19. Uspon Nove Kine	546
Pogovor	591
Izjave zahvalnosti	597

Carstvo Hana (202. p. n. e. – 220. n. e.)

PREDGOVOR

Nastanak ove knjige posledica je jedne dugoročne opsesije Kinom, koja je započela još za vreme školskih dana sa A. Č. Grejemom i njegovim *Pesmama iz pozne dinastije Tang*, jednom od knjiga koje su mi otvorile prozor ka svetu o kom nisam mogao ni da sanjam. Kasnije, dok sam kao svršeni student sa Oksforda živeo s jednim sinologom usledilo je novo doba otkrovenja ispunjeno knjigama kao što je Artur Vejljev prevod *Knjige Pesama*. U to vreme jedna od legendarnih ličnosti koje su se provlačile kroz našu kuhinju bio je Dejvid Hoks, koji je prisustvovao osnivanju N. R. Kine na Tjenanmenu prvog oktobra 1949. i koji se kasnije odrekao svoje profesure na katedri za kineski jezik kako bi se posvetio prevodeњу *Sna o crvenom paviljonu*, knjige koju je smatrao „romanom milenijuma“ (čija je radnja ispričana na stranama 397–409). Od tada već četiri decenije redovno posećujem Kinu, što u sopstvenoj režiji, što kao čovek zaposlen na televiziji. U Kini sam, primera radi, snimao serijal pod nazivom *Priča o Kini*, koji je prikazivan širom sveta. Potom sam 2018. snimio nekoliko epizoda specijalne emisije posvećene četvrtoj godišnjici Deng Sjaopingovih Reformi otvaranja, a poslednji put sam pred kamere stao u jesen 2019. prilikom rada na ostvarenju o najvećem kineskom pesniku – Du Fuu, što mi je, iako sam uveliko privodio kraju pisanje ove

knjige, pružilo dodatnu priliku da sagledam široke vidike kineske kulture i njene trajne ideale. Snimali smo u Čengduu, gradu u koji se Du Fu doselio pred kraj 759. i gde je proveo naredne četiri godine života. Mesto na kome se navodno nalazila njegova „Slamnata koliba“ danas predstavlja jednu od najposećenijih turističkih atrakcija, s ukrasnim vrtovima i potočićima, bambusovim stabljikama i žučkastim laticama zimocveta i jasmina. Posetioci će možda biti skloni tome da obnovljene građevine, paviljone i suvenirnice pripišu nekoj izmaštanoj prošlosti, međutim, skorašnja iskopavanja u okviru turističkog odredišta otkrila su temelje malog budističkog hrama s okolnim kućicama i ozidanim platformama od cigle, baš onakvim kakvim ih je svojevremeno opisao Du Fu; natpis uklesan u kamenoj ploči iz 687. čak pominje „omanju pagodu u kojoj boravi stariji monah“ što očigledno upućuje na isto zdanje „zapadno od potoka“ koje Du Fu naziva „pagodom u kojoj prebiva monah Huang“. Nalazište prepuno keramike iz doba dinastije Tang, grnčarije domaće izrade, ukrasnih pločica za nadstrešnice i cigli s utisnutim natpisima u potpunosti potvrđuje tradiciju koja traje preko hiljadu dvesta godina. Iako je više puta rušeno i obnavljano mesto je i dalje ostalo prepoznatljivo. Danas na površini više nema drevnih građevina, međutim, kada je reč o Kini, fizički ostaci ionako nisu bitni, osećaj mesta je taj koji stvara priče, pesme i stihove koje je narod vekovima prenosio s kolena na koleno – bogatstvo koje je Konfučije nazvao „ova naša kultura“.

Pisati o kineskoj prošlosti je težak zadatak, utoliko više ako niste sinolog. Kina je ogromna, bogata i zaista nepresušna tema, ona predstavlja, kako je to Sajmon Lejs u svom čuvenom eseju primetio – suprotni pol ljudskog uma. Sa pisanim tragovima starim preko tri milenijuma, Kina poseduje ogromnu istoriju u kojoj su o svakom od poglavlja iz ove knjige napisane omanje biblioteke. A zahvaljujući neprekidnom nizu novih otkrića tokom poslednjih nekoliko godina, ta istorija raste iz dana u dan. Među gomilom pisanog materijala koji se još uvek tumači i objavljuje nalaze se, recimo, izvanredne zbirke ličnih prepiski, zakonika i sudskih sporova koji sežu čak do dinastija Ćin i Han. Počev od

1974. godine i otkrića vojnika od terakote u grobnici Prvog cara do sada je svetlost dana ugledalo mnoštvo drugih arheoloških čudesa, kao što je recimo upečatljiva preistorijska astronomska platforma u Taosiju. Uprkos tome što pojedini o velikom broju tih otkrića još nisu objavljene pokušao sam da u ovoj knjizi iznesem najnovije podatke gde god je to bilo moguće – preliminarna tumačenja uzbudljivih otkrića na arheološkom nalazištu u Šimaou koja su navedena u prvom poglavlju objavljena su, primera radi, tek 2017. godine. Rana kineska istorija predstavlja jedno zadivljujuće polje istraživanja koje se neprestano menja.

Što se ove knjige tiče trudio sam se da u maniru dostojnom jednog filmskog stvaraoca, održim narativni zamah, uz tek povremeno skretanje s glavnog toka radnje da bih pružio krupne kadrove određenih mesta, trenutaka i pojedinaca, kako poznatih tako i sasvim običnih ljudi. Opisujući svakodnevicu običnih ljudi u početnim poglavljima ove priče poslužio sam se, primera radi, pismima onih koji su služili u vojsci dinastije Ćin – dakle, živih vojnika od terakote, ili pisama koja su pronađena po garnizonima iz doba dinastije Han, raspoređenim uz osmatračnice duž divljih predela kroz koje je krivudao Put svile, koja nam pružaju neposredan uvid kakav u Britaniji stičemo iz tablica u Vindolandi na Hadrijanovom zidu. Iz doba dinastije Tang sačuvana je prepiska između budističkog sveštenstva Kine i Indije. Zatim tu je prepiska majke i ćerke čiji su životi zahvaćeni užasima mandžurskih osvajanja; dnevnik jednog dečaka iz vremena Tajpinškog ustanka; memoari odanih konfučijanskih seoskih službenika uoči pada poslednjeg carstva; pisma i dnevnicu u kojima se pripoveda o događajima iz Bokserskog ustanka, japanske invazije i Kulturne revolucije. Kao što će se čitalac i sam uveriti, u svim ovim slučajevima zadržao sam isti pristup, naslovljen prosto kao „prilike u selu“, uveren da se velika priča može sasvim dostojno ispričati iz ugla običnih ljudi.

U svemu ovome su me često i neizbežno vodila lična interesovanja, otud i nešto opširniji odeljci o pojedincima kao što su recimo budistički hodočasnik Sjuencang, čije je putovanje u

Indiju pokrenulo jednu od najvećih kulturnih razmena u istoriji, pesnici Du Fu i Li Čingdžao, koji su preživeli kataklizme koje su zadesile dinastije Tang i Sung, bezbrižna lualica Sju Sjake koji je svedočio padu dinastije Ming, najvoljeniji kineski pisac Cao Sjućin koji je živeo tokom raskošnog osamnaestog veka, inspirativne feministkinje i revolucionarke Čiu Ćin i He Džen koje su dočekale slom kineskog carstva. Njihove priče zabeležili su neki od najdarovitijih prevodilaca poput Patricije Eberi, Ronalda Ejgana, Džulijana Vorda, Dejvida Hoksa i Doroti Ko, čije su nam sjajne i moćne reči omogućile da utkamo njihove dramatične životne priče u pripovesti o njihovim vremenima.

Pored toga koristio sam i savremena svedočanstva koja ispodavaju priče zabeležene u porodičnim dokumentima i usmenim predanjima, opisujući svoj udeo u velikim istorijskim zbivanjima počev od pada dinastije Juan, preko Tajpinškog ustanka, do najvećeg oružanog sukoba u devetnaestom stoleću i Kulturne revolucije iz šezdesetih godina. Čitaocu će, recimo, sigurno zapasti za oko doprinosi porodice Bao iz Tangjuea, bratstva Sje iz okruga Čimen, Džaovih iz Fuđijena, Fengovih iz Tungčenga, Džangovih iz Henana, Fuđijena i Hunana, kao i Činovih iz Vusija. Pažljivo zabeležene u njihovim porodičnim knjigama, štampanim na graviranim drvenim blokovima i očuvane u obliku porodičnog predanja, njihove priče omogućavaju nam uvid u kulturni kontinuitet koji mnoštvo Kineza još uvek oseća, uprkos velikim istorijskim previranjima.

U poslednjem poglavlju baviću se događajima koji su se odigrali nakon Maove smrti. Uspeo sam da pridodam građu sakupljenu tokom 2018. prilikom intervjua s učesnicima Deng Sjaopingovih reformi koje su započete pre četrdeset godina: s bivšim studentima sa pekinških i šangajskih univerziteta, partijskim činovnicima iz industrijskog Guangdžoua, zemljoradnicima iz „pobunjeničkih“ sela u pokrajini Anhui – inače epicentru uzbudljivih dešavanja iz 1978. godine kada je narod okrenuo leđa Maoizmu i prihvatio tržišnu ekonomiju. Boravak u Kini u trajanju od nekoliko meseci tokom 2018. godine, u jeku pisanja ove knjige, rad na pokušaju da se sumiraju promene iz protekle četiri decenije i razgovori s

očevicima, dali su, nadam se, mom prikazu ovog odsudnog doba punog promena onu vrstu neposrednosti koja je svojstvena sve-dočanstvima iz prve ruke.

Takođe sam se trudio da priče smestim na stvarna mesta i predele, uveren da kod ovakvih stvari istorijsko okruženje ima suštinski značaj. Kinu sačinjavaju naseljeni predeli protkani dubokom istorijom. Pišući 755. godine, u sred strahota, koje su pratile An Lušanov ustanak, pesnik Du Fu kaže: „Država je propala, ali reke i jezera opstaju“, drugim rečima predeli, odnosno zemlja, su još uvek tu. Mnogi kineski gradovi naseljeni su pre dva ili čak tri milenijuma i promene koje su se u njima odigrale pomažu nam da upotpunimo priču. Stoga sam se trudio da kroz knjigu održim jasan osećaj mesta. Nakon određenog razmatranja odlučio sam da se ne upuštam u kompromise u pogledu slobodnijeg korišćenja naziva i toponima, onako kao što se u knjigama o Engleskoj pominju Somerset ili Šefild. Smatram da tu ne sme biti vrdanja – nekineski čitalac će prosto morati da veruje pripovedaču i uskoro će, bar se nadam, steći utisak gde se nalazi Henan, a kuda protiče Žuta reka (u tome krije i izvesno zadovoljstvo!). Verujem da će divne karte priložene u ovoj knjizi dočarati promenjivi oblik Srednje Zemlje koja gotovo da podseća na živi organizam, što u nekom stvarnom smislu i jeste. Na kartama će pored velikih carstava dinastija Tang, Sung, Ming i Čing biti prikazani jednako upečatljivi periodi raspada i rasparčavanja zemlje. Kao što veličanstveni roman *Priča o Tri kraljevstva* na početku kaže: „Sve što je sjedinjeno rastaviće se, a što je rastavljeno mora biti sastavljeno. Tako je oduvek bilo.“

I najzad, mali podsetnik o onome što je prethodilo ovoj knjizi. Inspiracija za *Priču o Kini* proistekla je iz istoimene dokumentarne serije, koju sam u periodu od 2014. do 2017. godine snimio za produkcije BBC i PBS, emitovane kako u Kini tako i širom sveta. Naravno, svakog stranca, pa bio on pisac ili pak filmski i televizijski stvaralac, koji se osmeli da prikaže drugu kulturu očekuje mnoštvo klopki, a to posebno važi za civilizaciju kakva je kineska. Međutim, dokumentarna serija naišla je na topao prijem u Kini, a državna novinska agencija Sinhua izvestila je da serijal

„prevazilazi granice etničkih pripadnosti i verovanja i da pred male ekrane donosi nešto neobjašnjivo dirljivo i moćno“. Ova izjava podstakla me je da ponovo zavirim u istorijsku građu i napišem nešto obimnije delo. Knjiga je, razume se, potpuno druga stvar od popularne televizijske emisije namenjene široj publici, ona dozvoljava nešto slojevitiju radnju i dublje poniranje u predele i priče. No bez obzira na to, njene stranice i dalje sadrže jednu uzbudljivu priču, punu kreativnog naboja, upečatljivih događaja i duboke ljudskosti, i nadam se, pomalo filmskog žara. Na kraju krajeva, retko koja pripovest u ljudskoj istoriji je tako ubedljiva, uzbudljiva i značajna kao ova.

PROLOG

PEKING, DECEMBAR 1899.

Car Guangsju je ledenog decembra 1899. dva dana uoči zimske ravnodnevnice, kroz kapiju na Tjenanmenu, napustio Zabranjeni grad na čelu ogromne i šarenolike povorke. Šesnaest sluga obučenih u grimiz prenelo je njegovu žutu nosiljku do kočije koju je vukao svečano ukrašen slon. Car je bio odeven u žutu dvorsku odoru sa plavim zmajevima i ogrtač. Na glavi je imao zimsku kapu od samurovine, obrubljenu skerletnom svilom, koja se skupljala u šiljak s biserom. Bio je okružen evnusima koji su jahali u raskošnim svilenim haljama, iza kojih je nastupala pratnja sačinjena od Odreda stražara leopardovog repa, neženja u kestenjastom satenu i carskim livrejama, barjaktara sa trouglastim zmajevim stegovima, i konjanika naoružanih lukom i strelama, sa pozlaćenim tobolcima i žutim pokrivačima za sedlo. Sve u svemu nekih dve hiljade prinčeva, velikodostojnika, činovnika, sluga, muzičara i pristalica okupilo se pod zimskim sutonom koji se plaveo poput čelika.

Car se, u pratnji ove zadivljujuće povorke uputio ka nebeskom hramu, velikom carskom svetilištu na južnom obodu Pekinga. Povorka je prošavši kroz središnju kapiju zvanu Ćijenmen, nastavila preko mermernog nebeskog mosta, odakle su prosjaci prethodno rasterani, a tezge raščišćene i izašla na široku ulicu

posutu žučkastim peskom koji je trebalo da ublaži truckanje po pekinškim zaledenim, izrovarenim ulicama. Sve je utihnulo; nikome nije bilo dozvoljeno da naruši tišinu i time ukalja obred. Te večeri nije saobraćao čak ni novi *Simensov* električni tramvaj, čije su šine položene do južne kapije tartarske četvrti* zvane Jungdingmen, samo nekoliko meseci ranije, pa nije bilo ni uobičajenih zvižduka i zvonjave.

Prolazeći kroz kapiju povorka je zatim zašla u grad ispresecan lavirintom uličica, hramova i pijaca; sporedne ulice bile su zaklonjene ogromnim plavim zastorima. Ljudima je naređeno da ne napuštaju svoje domove i vrata su duž putanje kojom se kretala carska povorka bila zabravljena. U *Pekinškim novinama* izašlo je upozorenje na engleskom jeziku kojem se strancima (koji su se u gradu već bili naselili u popriličnom broju) zabranjuje prilazak i posmatranje obreda. Nikome nije bilo dozvoljeno da se umeša u obavljanje ove svete dužnosti, a kamoli da cara pogleda u lice.

Car je bezizražajno gledao napred, njegovo duguljasto, bledo lice s izraženim jagodicama već je pokazivalo znake bolesti. Dijagnozu, hroničnu upalu bubrega, postavio je carev francuski lekar. Za one zapadnjake koji su imali priliku da cara ugledaju u javnosti bilo je to jedno lice ispunjeno brigama, opterećeno neizdrživim pritiscima vladavine, strepnjom od neuspeha i željom da pomogne svom narodu. Želeo je da „carstvo ponovo učini bogatim i moćnim“, nadajući se, kao što je i sam rekao „začetku jedne slavne ere koja će zaseniti dostignuća naših predaka“.

Ako je car već bio odlučio da se dotakne prošlosti, a ovo jeste prevashodno bila svečanost namenjena za promišljanje, onda se zasigurno setio da je njegova dinastija, Veliki Čing, osnovana još davne 1644. godine i da je otada jedanaest mandžurskih careva obnavljalo i prevazilazilo slavu svojih predaka. Kina je tokom

* Reč je o delu Pekinga koji su meštani zvali Unutrašnji grad, a koji su stranci na engleskom nazivali „Tartar City“. U to vreme grad je bio podeljen na četiri dela, zapisana perom stranaca na sledeći način: kineski grad (spoljašnji grad) kartarski grad (unutrašnji grad) carski i zabranjeni grad. (Prim. prev.)

osamnaestog veka, u trenutku kada je dinastija Ćing bila na vrhuncu moći, važila za najveću silu u svetu, a šezdesetjednogodišnja vladavina cara Kangsija bila je jedna od najdužih u kineskoj istoriji. U trenutku kada se, pre jednog veka, 1799. godine, njegov čukundeda Ćijenlung upokojio, uticaj i moć dinastije Ćing su već bili neprikosnoveni. Carstvo je obuhvatalo Mongoliju, Tibet, srednju Aziju, dosežući do džungla Vijetnama i severne Burme. Pored Han Kineza vrhovnu vlast Sina neba priznavalo je još tri stotine plemena i naroda. Međutim, porast stanovništva, preveliki porezi, prirodne katastrofe i neobjašnjiv gubitak osećaja zajedništva, činiooci koji su u stanju da podriju i najsnažnije države, polako su izjedali carstvo iznutra. Britanci su 1842. u Prvom opijumskom ratu porazili dinastiju Ćing, koju je potom i zadesila katastrofa šesnaestogodišnjeg Tajpinškog ustanka, u kojem je stradalo dvadeset miliona ljudi. Počev od četrdesetih godina devetnaestog veka evropske sile uspostavile su duž kineske obale luke slobodne trgovine* i enklave, i tako su počeli da narušavaju stare vrednosti u carstvu. Kratkotrajni napredak prekinulo je poniženje koje je carstvo pretrpelo u Prvom kinesko-japanskom ratu iz 1894, a Nemačka je tri godine kasnije izdejsvovala još veće koncesije, dodatno slabeći već poljuljani autoritet vladajuće dinastije. Osećaj nastupajuće krize je rastao. Grupa naprednih činovnika, novinara i političara demokratskog opredeljenja predvođena reformatorom Kang Jouveijem započela je 1898. „Pokret samoojačanja“ kome se priklonio i mladi car. Međutim, konzervativci na čelu sa „caricom majkom udovom“ stali su na put „Stodnevni reformama“ (koje su trajale od 11. juna do 21. septembra), a car je završio u kućnom zarobljeništvu.

Upravo u tim odsudnim trenucima dolazi do pojave prvih ustanaka. Tokom 1898. i 1899. godine pokrajinu Šandung pogodila je strašna glad. Ogorčeni na prilike za koje su mahom okrivili

* Luke slobodne trgovine (kin. 商埠 – shāngbù, doslovno trgovačke luke; eng. treaty ports) bile su luke u kojima su, obično posle nametnutih i nejednakih sporazuma zapadne sile mogle slobodno da posluju. (Prim. prev.)

strance, očajni seljaci osnovali su *Pokret narodne milicije u ime pravičnosti* takođe poznat i kao *Društvo pravednih i harmoničnih pesnika* – kasnije poznatih kao *Bokseri*. U zastrašujućem izlivu nasilja Bokseri su napadali misionarske četvrti, pljačkali crkve i ubijali Kineze koji su prihvatili hrišćanstvo. Simpatizerski nastrojen upravnik pokrajine Šandung podstakao je Boksera da krenu na sever. Ustanici su napustili sela i opustošena imanja u Šandungu i stali da haraju po neuglednim rudarskim naseljima širom pokrajine Šansi, dospevši čak do predgrađa carske prestonice. Upravo zato je, dok su na dan zimske ravnodnevnicе gorela sela na istoku i jugu, obred koji je trebalo upriličiti na Oltaru neba, nosio neuobičajenu težinu i značaj. Svetkovina je trebalo da obnovi iskrenu nadu u srećniju budućnost. Možda još nije bilo kasno da se prizivanjem drevnog nebeskog poretka, koji je kinesko carstvo štiti u dobru i zlu, preinače loša predskazanja.

Carica udova Cisi je nakon neuspelih reformi, 1898. preuzela vlast, a njenom nećaku, caru, određen je kućni pritvor. Caricu udovu, staru šezdeset četiri godine, jednu hirovitu, izuzetno pronicljivu ženu koja je sve konce i dalje držala u svojim rukama takođe su potresle skorašnje prilike: „Situacija je izuzetno opasna“ poverila se carica „strane sile motre na nas kao tigrovi koji vrebaju svoj plen... i jedva čekaju da prodru u našu zemlju.“ Uprkos tome, velike carske svetkovine se moraju nastaviti, a najvažnija od svih jeste obred koji se obavljao na dan zimske ravnodnevnicе, kada je car tražio blagoslov u ime „svih pod nebesima“. Tom prilikom je u skladu sa svojim dužnostima car imao da izvesti pretke o prilikama u carstvu i da na svoja pleća primi sagrešenja čitavog naroda. Povorka je stigla nadomak južnog gradskog oboda gde je zaogrnuta sumrakom napustila zaklon spoljašnjih zidina i izašla u polja ispresecana kanalima i prošarana potkresanim vrbama. Zabrinuti čovek u zlatnoj kočiji bacio je kratak pogled na zemlju u nevolji. Sin Neba je imao dvadeset osam godina. Na presto je stupio u šestoj godini pod starateljstvom carice Cisi i odmah je započeo konfučijansko obrazovanje. Svoje nesrećno detinjstvo proveo je pod budim okom učitelja, suzdržanog i strogog učenjaka

Venga u sumornom i prostranom Zabranjenom gradu, punom nabusitih evnuha, učeći o vladarskim dužnostima. Naučili su ga kako je dužan da se drži „uspravno, veličanstveno, dostojanstveno i mudro“, da se zalaže za konfučijanske vrednosti i da uzore, i dobre i loše, pronade među svojim precima. Sada nešto stariji, a može biti i mudriji, shvatio je da je zarobljen u zlatnom kavezu, i da su ga tamo zatvorili ne samo njegovi tamničari-čuvari, već i vlastita zebnja i snebivljivost: „Kada smo dobili nalog da preuzmemo carstvo, bili smo u potpunosti svesni teškoća upravljanja državom, koje je trenutna kriza samo dodatno pogoršala; stoga su naše misli danonoćno opsedali problemi koji su, čini se, nadirali sa svih strana.“*

Posle deset godina školovanja za cara se naoko moglo tvrditi da je mudrac, ali zapravo se radilo o jednom povučenom, turobnom, plahovitom čoveku koji nije bio dorastao zadatku obnove i ojačanja carstva. Njegovi savetnici, reformatori naklonjeni zapadnim idejama poput Kang Jouveija i Lijang Čičaoa bili su osuđeni na smrt i izgnani u Japan, raspršivši careve nade o reformi ustava. Kao što je carica Cisi istakla njihovo geslo je bilo: „Zaštitite i odbranite Kinu, a ne zaštitite i odbranite dinastiju Čing... Oni još uvek nastupaju kao izdajnici, pišući iz inostranstva i predstavljajući se kao reformatori, spram konzervativaca, ne znajući da naše Carstvo počiva na čvrstoj osnovi i da naši carevi, koji se revnosno pridržavaju pravila vladanja uspostavljenih od strane predaka, svoju vlast temelje na večnim načelima.“ Temelji carstva su, barem u ovom trenutku, ispod mračne kupole zimskog neba na kojoj se polako uzdizao srpasti mesec, delovali stabilno.

Istog jutra tog dvadesetog decembra, dok se car pripremao za ceremoniju, u engleskom izdanju *Pekinških novina*, izašao je nesvakidašnji članak o poslednjem carskom ukazu iz *Godišnjeg izveštaja* u kome se otvoreno navodi kako je car „bio primoran da to izjavi“. Car se u podugačkom govoru osvrnuo na probleme

* Iako čitalac može pomisliti da je u pitanju učtivi oblik drugog lica jednine, u kineskom jeziku, car o samom sebi govori isključivo u množini. (Prim. prev.)

sa kojima se Kina suočava, a potom je Caricu udovu obasuo hvalešpevima: „Na presto smo stupili još u detinjstvu i red je da zahvalimo Carici udovi na njenoj pažljivoj brizi i neumornom trudu u pokušajima da prenesu pravoverne principe u naš prijemčivi um. Carica, moramo priznati, u ovome nije posustala već skoro trideset godina.“

Povorka je najzad stigla do svetilišta na krajnjem jugu grada, četvrti koju je između 1406. i 1420. godine izgradio car Jungle, neimar Zabranjenog grada. nebeski hram je bio najbliži kapiji, s veličanstvenim kružnim krovom u tri svoda i zlatnim vrhom koji je „svetlucao poput dragulja“ na poslednjim ostacima svetlosti. Prolaskom kroz središnju stazu konačno su stupili pred Oltar neba, mesto gde će obred biti obavljen. Izgrađeno 1530. godine, po nalogu cara Đijađinga, svetilište se (i dan danas) nalazi u okviru većeg ograđenog prostora, unutar parka prepunog drvnih čempresa. Unutar svetilišta nalazi se impozantan, trostepeni oltar, nezasvođen i posvećen božanstvu zvanom *tijen* iliti nebesima. „Blistavo u svojoj izolovanosti, ni jedno drugo svetilište ne počiva na dubljim ili veličanstvenijim zamislama“, opaska je jednog savremenika. „To je jedno od najupečatljivijih svetskih čudesa.“

Oltar je do danas sačuvao prvobitan oblik. Posredi je trostepeni krug izrađen od belog mermera, prečnika sto trideset metara, postavljen unutar kvadrata – koji u okviru primordijalne kosmogonije predstavlja drevni simbol nebesa i zemlje. Zemlja je kvadrat, a nebo je krug. Na zapadnoj strani hrama nalazi se Isposnička dvorana, takođe zvana i Dvorana uzdržavanja u kojoj je car dužan da provede središnji deo noći pripremajući se za svetu dužnost, pošto, kako je to jedan učesnik na svetkovini rekao: „Duhovi neće saučestvovati u žrtvi ukoliko carev um ne bude ispunjen pobožnim mislima.“

Do četiri po podne slabo zimsko sunce počelo je da zalazi i sivi obrisi zapadnih planina jasno su se istakli na obzorju. Tokom tih nekoliko oštrih zima pred kraj devetnaestog veka, sneg je često padao na dan ravnodnevnice. Napolju je toliko bilo hladno da je jedan od sveštenika koji su učestvovali u obredu poručio jednom

engleskom misionaru da se „ni najdublje čizme i najdeblja krzna ne sprečavaju da se i oni najkrepkiji ne smrznu do kosti, a poneki čak i u grobu završe.“

U prostranom dvorištu svetišta bila je postavljena scena na kojoj je trebalo da se odigra jedan od neuzbudljivijih komada; glumci naoružani odgovarajućim rekvizitima spremno su iščekivali početak ovog napetog čina carskog teatra. Na dugačkim čivilucima ispod oltara bili su okačeni veliki fenjeri izrađeni od životinjskog roga, a stalci ukrašeni isprepletanim zmajevima čekali su muzičke instrumente. Stolari su podigli drvene grede na kojima je bio okačen kariljon bronzanih zvona i još šesnaest zvonkih oblutaka od tamnozelenog nefrita čiji odjeci pomažu pri opštenju sa svetom duhova. Carski barjaci zavijorili su se sa prvim nanosima snega, a svetište koje predstavlja nebesa okrenuto je ka jugu i postavljeno na najvišu platformu, osvetljenu stotinama baklji koje su svoj sjaj prospale po zaleđenim terasama.

Sveštenici i dvorski činovnici zauzeli su svoja mesta oko oltara. Okupili su se zvaničnici zaduženi za *Knjigu obreda*, sluge koje su se starale o jastučićima za klečanje, službenici koji su nosili tamjan, čiji je zadatak bio da caru u poklopljenim obrednim posudama od porcelana belog poput mesečine, ukrašenim zlatnim lakom i intarzijama, prinesu žrtvu u mesu i vinu. Kraj mesta namenjenom caru, na drugom nivou, stajao je sufler koji se starao o redosledu službe. Napolju, u dvorištu, sijala je džinovska peć namenjena za žrtvovanje goveda, dok su manje pećnice služile za polaganje svile i ostalih darova. Prilikom obreda učesnici će se strogo pridržavati uputstava iz *Ilustrovanog priručnika za obredni pribor dinastije Čing*, koji je mandžurska vlast objavila sredinom prošlog veka.

Iza zatvorenih vrata Dvorane uzdržavanja, pod svetlošću mangala, car je oko ponoći polako privodio kraju meditaciju i molitve. Danas nije sačuvana nijedna skica ili fotografija ovog svetog obreda, jer iako je carica udova bila sklona organizovanju vešto insceniranih prizora i dozvoljavala upotrebu foto-aparata na dvoru, strancima nikada nije bilo dozvoljeno da bace oko na te fotografije. O onome što je usledilo saznajemo prvenstveno

iz sačuvanih obrednih priručnika i svedočanstava onih koji su prisustvovali pomenutim svetkovinama.

Ceremonija je otpočela u ponoć. Prvo su zasvirale frule, a zatim se začulo treperenje zvona i kamenja. Sufler je počeo da recituje obredni tekst, predvođen majstorom ceremonije, čiji je glas muklo odjekivao u tami. Najpre se ukazivala počast nebesima. Svetlost iz pećnice šarala je po izbledelom mermeru, bacajući odbleske po činovnicima odevenim u plave odore obrubljenje zlatnim koncem, koji su ispunjavali sve tri platforme.

Čim se začula muzika car je kleknuo u podnožju stepenica na drugom nivou koje su vodile uvis ka platformi čiji je središnji okrugli kamen simbolizovao kosmičku osu, najviši stepen janga, centar vasiona. Okrenut ka severu car se molio ispred tablice sa imenom nebeskog gospodara koja se nalazila na samom kraju terase. Odao je počast Petorici osnivača, kineskim vladarima iz daleke prošlosti i prvim precima.

Dok je car klečao, napolju, na popločanom dvorištu svirao je carski duvački orkestar. Za neke je to bio mukotrpan zadatak; carev čukundeda Čijenlung je pred sam kraj svoje vladavine, imenovao jednog princa kao zamenika za obredne dužnosti. Izuzetno je važno, rekao je car, da se sve uradi savršeno i bez greške, od čega je Čijenlung naposljetku odustao, tvrdeći: „To silno pentranje i silaženje, klečanje i klanjanje na kraju iscrpi čoveka, u mojim godinama to je velika greška.“

Car je pokraj kamenih tablica položio svoje žezlo od plavog žada, prinoseći žrtvu u vidu hrane i pića ispred nebeske tablice. Kleknuo je tri puta, i devet puta glavom dotaknuo tlo, prinoseći nebesima dvanaest bala najfinije svile. Usledilo je prinošenje paljenica; vo „jednake boje, bez mana i belega“ očišćen je i pripremljen za spaljivanje u peći. Na znak majstora ceremonije car i dvorski činovnici pali su ničice još jedanput, a zatim je usledila molitva upućena obogotvorenim silama prirode. A onda je muzika stala, sve je utihnulo. Car je progovorio:

„Car slavne dinastije Velikog Činga spremio je ovaj proglas kako bi se obratio duhovima sunca, meseca, nebeskih tela,

sazvežđa i zvezda, kišnih oblaka, vetra i groma, duhovima četiri velika mora i reka, silama koje imaju svoje zemaljske dužnosti; svim nebeskim duhovima i duhovima koji upravljaju tekućom godinom... molimo vas da u naše ime upotrebite vaše moći i da se najiskrenije založite za našu ubogu molbu kod nebeskog cara Šangdija i zamolite ga da obrati pozornost na nas i primi ovu poniznu žrtvu...“

Preteče ovog divnog, starinskog obreda, ispunjenog molitvom, paljenicama i žrtvenom marvom sežu dalje od tri hiljade godina u prošlost, do svetkovina opisanih na proročanskim kostima iz Bronzanog doba. Ovaj zadivljujući performans služio je da prikaže tradicionalnu kinesku vezu između čovečanstva, nebesa, kosmosa i Zemlje. Trenutak kada sunce najslabije sija, kada su vremenski uslovi najlošiji i kada život okuje najveći mraz, bio je pravi čas da se čovečanstvo pomoli za obnovu, dobru žetvu i plodno zemljište. Ovakva praiskonska verovanja su tokom kineske istorije bila u tesnoj vezi sa blagostanjem čitave dinastije. Bio je to trenutak kada su se precima polagali računi i obnavljalo postojeće jedinstvo. Takođe, u samoj srži ovog obreda, o čemu je svedočila i raskoš čitave ceremonije skrivene od očiju običnog naroda, nalazila se podela između vladara i naroda, potvrđujući poredak u kome vladar-mudrac upravlja životima običnih ljudi, u čije ime je posredovao u odnosu sa kosmičkim silama.

U obredu je bila zapisana i jedna veća istina, koja je zadirala u samu suštinu kineske civilizacije. Upotrebom određenih reči kao što su nebo (*tijen*), put (*dao*), kralj (*vang*) kineski car je postajao otelotvorenje kineskih pojmova o redu i vladanju koji su se razvijali još od četvrtog milenijuma pre nove ere i koji su još uvek zadržavali svoju vrednost uprkos iznenadnim i naglim uplivima zapadnjačkih savremenih tokova toga vremena. *Tijen* je bio drevni koncept neba kao vrhovnog božanstva koje s jedne strane nadgleda dešavanja u ljudskom svetu, a s druge strane predstavlja ultimativnu kosmičku stvarnost, nepristrasne kosmičke zakone. „Put“ je sadržao najviše principe koji su održavali ravnotežu kosmosa, a

dužnost mudrih savetnika bila je da taj put spoznaju i slede. Ove kosmičke struje sabirale su se u liku vladara, vrhovnom političkom vođi i otelotvorenju mudrosti, bez koga bi se društveni poredak raspao. Međutim, sada je sve to bilo oličeno u ovoj slabašnoj i neodlučnoj ličnosti.

Car je kleknuo triput, a onda se devetostruko naklonio i konačno prišao peći. Unutra su pažljivo spaljeni svi darovi, obredni natpisi, svileni svici i ceduljice sa molitvama kako bi se „zajedno sa našim usrdnim molitvama u obliku dima uzdigli do dalekog plavetnila“. I dok je „orkestar svirao melodiju zvanu Siping“, car je čutke posmatrao kako darovi cvrče i pretvaraju u prah. Kucnuo je čas za povratak.

Žeravica se ugasila. Vetar je nosio retke snežne pahulje dok su se na obzoru, iza tamnih čempresa, probijali prvi tragovi svitanja. Car se popeo u kočiju i krenuo put Zabranjenog grada. Teška kapija zatvorila se za carem, pretvarajući ga ponovo u zatvorenika. Nebo je zacelo uslišilo njegove molitve. Međutim, Evropljani koji su živeli u pekinškoj diplomatskoj četvrti proveli su Božić u strahu, budući da su se seljaci polako dizali na oružje. Pred kraj 1899. pristiglo je još novosti o ubistvima kineskih preobraćenika u hrišćanstvo i paljenja crkava dok su se grupe Boksera polako približavale prestonici. Bokseri su 31. decembra u Šandongu zarobili oca Sidnija Bruksa člana Misionarskog društva Anglikanske crkve. Sveštenika su najpre u kladama vodali po ulicama, a zatim pogubili. Sindi Bruks je tako postao prva inostrana žrtva Bokser-skog ustanka.

Nekoliko dana kasnije, pod pritiskom konzervativnijih ministara, carica udova menja mišljenje o Bokserima i izdaje ukaz za koji se veruje da je pružio dodatnu podršku ustanicima i njihovom geslu koje je glasilo „Podržite dinastiju Čing, istrebite strance“. U tom trenutku bokserске družine su po predgrađima Pekinga i Tijendina uveliko skidale železničke pragove, sekle telegrafске žice i spaljivale domove stranih izaslanika.

Pisma iz stranih poslanstava sastavljena u panici govore o zemlji „prepunoj gladnih, nezadovoljnih, razočaranih besposličara“.

U proleće kapetani savezničkih brodova započinju napade na kineska utvrđenja, tražeći hitna pojačanja iz Evrope. Carica udova, naposljetku, 21. juna objavljuje rat protiv osam inostranih sila i napušta prestonicu. Usledila je opsada diplomatske četvrti od strane Boksera u trajanju od pedeset pet dana, koja je zapadnoj štampi pružila pregršt primera evropskog junaštva naspram onoga što su videli kao orijentalno divljaštvo vođeno bezumnim, varvarskim porivima uperenim protiv takozvanog civilizovanog sveta.

Tako je po zapadnom kalendaru osvanuo novi vek. U tom trenutku delovalo je da će Kina biti rasparsana kao što se desilo sa drugim zemljama, da će strane sile međusobno podeliti njenu teritoriju ili je pretvoriti u nekoliko oblasnih državnica, kao što se dogodilo u desetom veku tokom perioda Pet dinastija ili pred kraj mongolske vladavine i dinastije Juan. Snage Osam sila zauzele su maja 1900. prestonicu Peking i svetilište u kome se nalazio nebeski hram pretvoreno je u privremeni štab koji su koristile američke trupe. Hram i oltar su oskrnavljeni, zdanja su oštećena, vrtovi uništeni, a čempresi isečeni za ogrev. Obredni predmeti iz skladišta su opljačkani, a muzički instrumenti polomljeni.

Na kraju je obred iz 1899. godine ujedno bio i poslednji. Godine 1914. nakon pada carskog režima, u nadi da će time povećati svoje izgleda da se domogne predsedništva, vojskovođa Juan Šikai probao je da sakupi izgubljene delove i ponovo oživi običaj. Bio je to očajnički potez, pokušaj da se prizovu duhovi, u čemu je Juanu Šikaju čak takođe pomogao „jedan kinematograf“, ali sve to na kraju nije vredelo mnogo više od najobičnije kostimirane predstave. Smisao tih drevnih radnji, reči i muzike izgubio se u sveopštem metežu.

Zatim je usledio niz društvenih potresa. Revolucija iz 1911. srušila je carstvo nakon dve hiljade godina neprekidne dinastičke vladavine, uspostavljajući republiku koja za vreme svog kratkog postojanja nije znala za mir. Dvadeseti vek sa seljačkim bunama, japanskom invazijom, građanskim ratom i komunističkom revolucijom zaista predstavlja jedno traumatično poglavlje u kineskoj istoriji, nakon toga usledila je katastrofa Velike kineske gladi i

Kulturne revolucije iz šezdesetih godina. Nijedna nacija nije u skorije vreme toliko propatila kao što je to slučaj sa Kinom.

Svi ti događaji zapravo predstavljaju samo deo gotovo dvovekovne revolucije koja je započela još sa Prvim opijumskim ratom, iz kojeg je nastala današnja Kina. Međutim, bila su to samo poslednja iz niza previranja koja su se odigrala u kineskoj istoriji. Kineska istorija počev od Bronzanog doba jeste pripovest o usponu i padu brojnih dinastija kroz koje je zamisao o ujedinjenoj državi stidljivo provejavala, potkrepljena drevnim vidom političke moći koji je opstao do današnjeg vremena. Ideal centralizovanog, autoritarnog državnog aparata kojim vlada kralj-mudrac zajedno sa svitom ministara i učenjaka, zadržala se, kao što ćemo to videti, u srcu kineske kulture dugo nakon što je carstvo prestalo da postoji.

Nakon komunističke revolucije, nebeski hram, taj bezvremeni simbol kineske civilizacije, jedno vreme je služio kao gradsko smetlište, konačno lišen, ili se tako pak činilo, poslednjih tračaka božanske moći. Danas nebeski hram ima status javnog spomenika, i ponovo stoji pod otvorenim nebom, među čempresima, gde tokom zimskih praskozorja posetioci možda još uvek mogu posegnuti za prohujalim svetom svojih predaka. Svetkovina koja se 1899. odigrala uoči obeležavanja 2200 godina Kineskog carstva sada stoji kao istorijska parabola, događaj koji sumira dramu svega što je prethodilo i sva pitanja koja će uslediti. Uostalom, šta se dešava kad se jedva velika, drevna i tako mnogoljudna civilizacija raspadne usled jakih, traumatičnih potresa punih nasilja? Kako će se osavremeniti? I ruku na srce, šta to zapravo znači? Istorija ne pamti tako značajne i dalekosežne promene. Na kraju, dok sa stanovišta dvadeset prvog veka pokušavamo da ispričamo ovu priču, zapitajmo se – koje su to pokretačke sile ove civilizacije i kako se Kina odnosi prema vlastitoj prošlosti? Da li minuli događaji imaju uticaja na kinesku sadašnjicu? I kako će to nasleđe nastaviti da oblikuje kinesku budućnost u odsudnim predstojećim decenijama koje će odlučiti o sudbini naše planete i u kojoj će Kina odigrati jednu od odlučujućih uloga?

KORENI

Priču o kineskoj istoriji bi zapravo trebalo početi od geografije. Današnja Kina je jedna ogromna zemlja koja se prostire od pustinja u Sindijangu i Tibetanske visoravni do planinskih venaca Burme i Vijetnama, pa naviše sve do prostranstava Mandžurije i reke Jalu na granici sa Korejom. Rastojanje između Kašgara, grada na zapadnom kraju pokrajine Sindijang do prestonice iznosi 4000 kilometara. Tokom većeg dela godine na kineskom severu preovladava hladno, sumorno vreme, dok jug ima suptropsku klimu. Na jednom kraju zemlje uzgajaju se pšenica i proso, na drugom pirinač. Na arheološkim nalazištima na jugu pronađene su najstarije kulture pirinča, čija se starost procenjuje na gotovo deset hiljada godina. Dve veoma različite ekološke i klimatske zone unutar Kine iznedrile su sasvim drugačije ljude, jezik i kulturu, a ova podela opstala je do danas.

Međutim, bez obzira na njenu veličinu, tradicionalne kineske zemlje obuhvataju znatno manju teritoriju, prostirući se između Kineskog mora i visoravni Činghajja i Tibeta, odakle se slivaju dve moćne reke. Severnu granicu čini Žuta reka odakle su potekle prve dinastije; južni obod sačinjava dolina Duge reke, koja je kasnije postala veliki privredni i kulturni centar. Kineska država se pod upravom dinastije Han, čiji je pandan na zapadu Rimsko

carstvo, najpre proširila ka oazama srednje Azije. Međutim, ne računajući period kada je Sindžiangom vladala dinastija Tang, Kina se prevashodno pružala između dve gorepomenute reke. Oblik u kojem danas postoji Narodna Republika Kina u najvećoj meri predstavlja tekovinu iz osamnaestog veka, preteču ogromnog, multinacionalnog mandžurskog carstva dinastije Čing, koje je pod svojom vlašću držala Mongoliju i Sindžiang, dok je Tibet imao status protektorata.

Danas je ove tradicionalne kineske zemlje vozom, iz pravca severa ka jugu, moguće proputovati za manje od jednog dana. Za to je svakako zaslužan jedan od novijih, čudesnih graditeljskih poduhvata i brzi vozovi koji udaljenost od 2.300 kilometara, između Pekinga i Guangdžoa, prevalljuju za osam do devet časova. Prelazak preko Žute reke do bogatog Đijangnana*, zemlje koja se nalazi „južno od reke“ o kojoj su kineski pesnici pisali s neskrivenim osećanjima. To nije samo putovanje kroz prostor, već i kroz vreme, koje nam omogućava da uočimo dublje istorijske obrasce, obrise nekadašnjih pejzaža i stare civilizacije.

Rane civilizacije iz doline Žute reke nisu nastale u primorskom pojasu, već u središnjoj niziji u blizini mesta gde reka izvire iz planina. U donjem toku prostirale su se ravnice ispresecane potocima, brzacima, močvarama i velikim jezerima koje su tokom Bronzanog doba vrvele od divljači, samo da bi u narednim vekovima bile isušene i pretvorene u obradivo zemljište. Dakle, prvobitne civilizacije nastanile su se u unutrašnjosti i more se u najranijim kineskim predanjima ni ne pominje.

Izlazeći na visoravni u Činghaiju Žuta reka protiče dalje severno ka Mongoliji, gde prolazi kroz lesne zaravni Ordosa, „žute zemlje“ koja nastaje kao posledica eolske erozije i čiji je klimatski uticaj na Kinu jednak uticaju Sahare na Sredozemno more. Reka zatim oštro zavija ka jugu, gde ponekad čak neobuzdano nadire iz planina, ulivajući se najzad u reku Vei i okolnu ravnicu. Na tom

* Đijangnan (江南 – jiāngnán) označava plodnu oblast južno od Duge reke koja obuhvata južni deo provincije Đijangsu, severni deo provincije Džedžiang i jedan deo provincije Anhui. (Prim. prev.)

mestu ulazi u takozvanu „Srednju zemlju“, gde je barem trideset puta do sada menjala tok i hiljadu puta plavila obale, ponekad pomerajući svoje ušće u Kinesko more za čitavih pet stotina kilometara, tako da se ono ponekad nalazilo sa severne, a povremeno s južne strane poluostrva Šandung.

Dakle, Žuta reka je stalno prisutan, nepredvidljiv i često zastrašujući lik u kineskoj priči, nimalo nalik dobroćudnim izlivima egipatskog Nila, čiji je porast svake godine nepogrešivo proslavljan 15. avgusta, ili letnjem vodostaju Tigra u Mesopotamiji, koji je na prelazu u dvadeseti vek dočekan liturgijom i pričešćem, čak i u muslimanskim domovima. Žuta reka je takođe bila poprište mnogih svetkovina. Ljudi su još u Bronzonom dobu prinosili žrtve „velikoj moći Žute reke“ ili „Veličanstvenoj reci predaka“. Međutim, ljudi tim obredima nisu pribegavali u znak dobrodošlice već iz želje da umire i umilostive reku. „Hoće li biti poplava ove godine?“, na proročanskim kostima zabeleženo je pitanje jednog zabrinutog kralja. Ostaci kulta Rečnog boga vidljivi su i danas, na primer u starom selu Čajuu, nedaleko od Hejanga, pokraj rodnog grada velikog istoričara Sima Čijena, gde se u pozno leto, petnaestog dana šestog lunarnog meseca, još uvek održavaju svetkovine u čast porasta vodostaja reke. Muškarci sa tigrovim maskama plešu uz odjeke gongova i bubnjeva, a žene u čast rečnih bogova spremaju naparene zemičke i ostale đakonije, dok sumrak polako guta svetlucave lampione koji nestaju u močvarnom slivu. Danas se slični obredi priređuju mahom pred turistima, ali nekada su ih kao spasonosnu molitvu prinosili ribari i zemljaradnici, u nadi da će tako zaštititi živote i imovinu od razornih poplava. Legenda kaže da se ovi rituali održavaju „još od pamтивека, i da sežu dublje od svakog sećanja“.

Pojedine poplave bile su tako žestoke da su promenile tok kineske istorije. Kao što ćemo već videti (na stranama 237–239) 1048. godine došlo je do velikog izlivanja Žute reke koje je izmenilo topografiju severne ravnice, dok su za vreme katastrofe koja je trajala od 1099. do 1102. godine, „leševi ispunjavali jaruge, a mrtvih je bilo na milione“, svedočanstvo o tome ostavio nam je

jedan mesni činovnik „koji čitavih petsto kilometara nije video tragove ljudskih naseobina“. U poplavi iz 1332. stradalo je sedam miliona ljudi, pogoršavajući nereda koji su ubrzali pad mongolske dinastije; 1887. živote je izgubilo je dva miliona ljudi, što je možda i premašilo brojku iz 1931. godine. Žuta reka je sve do polovine dvadesetog veka predstavljala nepredvidljivog ubicu koji je posvuda ostavljao svoje tragove. Područje oko Džengdžoua išarano je ostacima starih korita, i iako je glavni tok na određenim mestima još uvek širok pet kilometara, reka čak i tokom sezone monsuna zauzima tek desetinu korita koje je ispunjavala pre 1940. godine. I zaista, tokom poslednjih četrdesetak godina reka bi u svom donjem toku, niže od Džengdžoua, često presušila. Sposobnost da se upravlja vodama je još od Bronzanog doba bila presudna za upravljanje državom, a to je još uvek slučaj, samo što se danas ne brine o višku koji je teško obuzdati, već nedostatku vode.

Rane kineske civilizacije ponikle su na obalama reke u središnjoj ravnici, gde je strah od urušavanja društvenog poretka bio sveprisutan, i gde je brigu o irigaciji mogla da vodi samo jaka država. Zato i ne čudi što se najraniji kineski mitovi o stvaranju prepliću s predanjima o upravljanju rekama, uglavnom od strane mitskog vladara Velikog Jua, koji je nosio titulu „krotitelja poplava“. Kao što ćemo videti, ova priče su najpre bile deo usmenih predanja, pre nego što je u poznom Bronzanom dobu, oko 1200. godine p. n. e. došlo do pojave pismenosti, što samo svedoči o neverovatnoj istrajnosti kineske kulturne baštine koja seže natrag do neolitske kulture Lungšan i trećeg milenijuma pre nove ere. Dramatična arheološka otkrića u dvadeset prvom veku ukazuju na to da ovi mitovi predstavljaju uspomene na događaje koji su još uvek zapisani u krajoliku i koji pokazuju na koji način je ekologija određivala prirodu političke moći. Umeće kraljeva da organizuju radove, podignu brane da bi zadržali bujicu, nadgledaju navodnjavanje, da u nebesima pronađu obrasce vremenskih uslova i klimatskih promena, i obezbede naklonost slavnih predaka bilo

je od suštinskog značaja. Ovi obrasci zadržali su se sve do 1911. kada je carstvo prestalo da postoji, ali i nakon toga.

KORENI KINESKE CIVILIZACIJE

U kineskoj preistoriji postoji mnoštvo različitih oblasnih kultura, ali one najznačajnije začele su se u prostranim pšeničnim poljima Henana, središnje ravnice, na kineskom zvane *džungjuen*, u okviru potonjeg Srednjeg kraljevstva. Kineski naziv za njihovu domovinu, *Džunguo* star je oko tri hiljade godina, datira iz perioda Zapadnog Džoua i označavao je pomenutu ravnicu mnogo pre nego što je postao sinonim za čitavu naciju, ili čak s vremenom, naziv za sve druge oblasti koje su se ugledale na Kinu. Sasvim je moguće, kao što ćemo to videti, da je pojam *Džunguo* isprva označavao jedno određeno mesto. Kina je prepuna različitih kultura i istorijskih tokova, ali tu takođe postoji jedna šira pripovest u okviru koje kineska istorija započinje kao uobličena, uređena priča koji su preneli prvi istoričari.

Džengdžou, metropola u nastajanju obavijena braonkastom koprenom smoga, u kojoj danas živi preko deset miliona ljudi smeštena je južno od Žute reke. Između krakova džinovskih auto-puteva niču zbijeni neboderi koji se graniče sa zonama visokog tehnološkog razvoja u okviru kojih se nalaze fabrike elektronskih uređaja i vozila, kao i najveće postrojenje za proizvodnju pametnih telefona, takozvani „Ajfon siti“. Iza toga pružaju se čeličane i rudnici uglja, zaogrnuti oblacima dima. Međutim, duž jednog od unutrašnjih auto-puteva uzdižu se masivne zidine od nabijene zemlje, uspomena na vreme kada je ovaj grad, pre tri i po milenijuma, tokom Bronzanog doba služio kao jedna od prestonica dinastije Šang. Kada je reč o arheologiji i istoriji, Džengdžou se promovise kao najstarija istorijska prestonica, pri čemu zavređuje posebnu pažnju *Grupe za drevne prestonice*, koja obuhvata osam obližnjih istorijskih nalazišta u okviru nešto šireg

tela zvanog *Central plain city group* čiji je zadatak da nacionalnu priču produbi do preistorije.

Međutim, kako bi dotakli tu prošlost neophodno je da skrenemo sa utabane staze. Nakon jednočasovne vožnje kroz predgrađe zalazimo u jedan drugačiji svet dugih, nepreglednih seoskih puteva koji prolaze kroz žučkasta polja, pokraj sela koja se ponavljaju na svakih osam stotina metara. U tim selima, čak i početkom osamdesetih godina, preovladali su zidovi od nabijene zemlje i zadružne građevine od blata i opeke, pokrivene crepom u kojima su živjele mnogočlane porodice. Među bleštavim silosima, rezervoarima i skladištima savremenih poljoprivrednih preduzeća danas se još uvek mogu pronaći seoske zajednice bezmalo plemenskog tipa gde se seje ručno, na stari način, umetanjem sadnica kukuruza između dva reda pšenice, tako da biljka ima vremena da pusti koren i izbegne žetvu pre nego što pšenica bude pokupljena. Na obodima ovih žetvenih polja nalaze se stara svetišta sa dugačkim bambusovim prutljikama; ovo je svet u kome se blagoslovi još uvek cene. Ove dve stvarnosti će još neko vreme nastaviti da se prepliću naročito u uspomenama starije generacije čija sećanja sežu do razdoblja pre revolucije iz 1949. i kratke ali potresne Kulturne revolucije iz šezdesetih i ranih sedamdesetih godina.

Dve stotine kilometara južno, na zaravni pokraj jezera Huaijang nedaleko od Džoukoua, ljudi se polako spremaju za proslavu. Oko hrama pored jezera okupilo se milion posetilaca, običnih zemljoradnika iz Henana koji su došli da proslave praiskonska božanstva Fusija i Nivu. Slični kultovi se danas mogu pronaći svuda i deo su naglog obnovljenog interesovanja za stare verske tradicije Kine, gde samo tri ili četiri miliona ljudi aktivno upražnjava neku od glavnih vera – budizam, hrišćanstvo i islam, a mnogo više njih pripada daoizmu i narodnim kultovima. Ovaj hram jedan je od najstarijih u Kini i bio je značajan već tokom Perioda proleća i jeseni (oko 700. pre nove ere). Glavno božanstvo, Fusi, jeste muško božanstvo koje se već dva milenijuma dovodi u tesnu vezu sa boginjom Nivom. Ovaj božanski par se pre hiljadu godina, za vreme dinastije Sung, našao u središtu carskog obreda

koji je obnovljen izgradnjom današnjih građevina u vreme dinastije Ming i trajao je sve do konačnog rušenja carstva, početkom dvadesetog veka. U ovim odajama kineski carevi obožavali su ne samo svoje pretke već i mitološke kraljeve i junake: Žutog cara, pet iskonskih vladara i prvog zemljoradnika Šenunga, „božanskog seljaka“ koji je čovečanstvo podučio obrađivanju zemlje i koga u narodnim verovanjima još uvek slave kao boga. Na ovom mestu se takođe nalazi svetište Jua Veličanstvenog, legendarnog kralja koji je prvi preusmerio i zauzdao Žutu reku i udario temelje prve kineske države. No, iza svih njih stoje Fusi i Niva, stvoritelji prvih ljudi.

Narodna verovanja opstala su među seljacima sve do pedesetih godina, kada su se tokom drugog lunarnog meseca još uvek održavali veliki vašari na kojima se u slavu nastupajućeg proleća trgovalo, igralo i pevalo. A onda su, za vreme Kulturne revolucije vlasti ukinule vašare i zatvorile hramove. Kipovi su porušeni, a zdanja su vandalizovana ili pak pretvorena u radionice i fabrike. Godine 1982. Komunistička partija dozvolila verske obrede, dok su vašari ponovo otvoreni osamdesetih godina, u okviru Deng Sjaopingovih Reformi otvaranja, delimično zbog toga bi se poboljšao lokalni ekonomski razvoj. Obnova je u početku dočekana spontano i vašari su ponovo postali stecišta javnih nastupa, pesme, plesa, pripovedanja, akrobatike, žonglerstva, narodnih rukotvorina i muzike, ali i igara na sreću i vidovnjaštva. Nedugo zatim obnovljena su narodna verovanja, hramovi su ponovo osvećeni, a kipovi i statue popravljeni dok su veliki vašari polako pomerali granice onoga što je vlast bila spremna da dozvoli tokom ublaženja mera posle Maovog razornog napada na „stare običaje, staru kulturu, stare ideje i navike“.

Danas, ovaj „Poljoprivredni festival“ važi za jedan od najvećih događaja u tom delu pokrajine Henan. U gradu su otvoreni novi, raskošni hoteli za hodočasnike, s veličanstvenim foajeima ukrašenim muralima na kojima su oslikana božanstva i sveti motivi. Recepcioner za mermernim pultom dočekuje turističke autobuse pune posetilaca koji nose poklone ili pakete dobrodošlice sa

mapom, bedževima, fasciklama i napomenama o obredu u kojima je objašnjeno šta je sve potrebno učiniti. Sve je to deo povratka tradicionalnih običaja u Kinu, čije stanovništvo polako istražuje svoje korene. Pored jezera, u okviru hrama nalazi se i poveći ograđeni prostor u kojem se nalaze oltari preistorijskih božanstava Fusija i Nive. Fusi predstavlja moćno, drevno božanstvo koje je „podarilo čovečanstvu zakone“ u danima kada, kako to spis *Bai Hu Tung* iz dinastije Han tvrdi „još nije postojao moral i društveni poredak“. Fusi je bio prvi u nizu legendarnih primogena kineske kulture koja se naziva *Huasja*. Ovaj božanski par oslikan je na stelama dinastije Han kao muškarac i žena sa zmijskim repovima koji su međusobno isprepletani. Iza glavne prostorije u hramu nalazi se humka u kojoj je po predanju sahranjen Fusi, gde, za vreme svetkovina, raspomamljena, bogobojažljiva gomila baca pregršt tamjana na veliku lomaču koja gori u njegovu čast.

Međutim, uzimajući u obzir Nivin uticaj na brak, rađanje, dobru sreću, slavljenje ove boginje predstavlja najvažniji deo hodočašća. Niva ima zasebno svetište na kome je prikazana s kamenom u ruci pomoću kojeg treba da opravi slomljeni nebeski stub. U drugoj ruci drži novorođenče, prvo ljudsko biće koje je stvorila mešanjem vlastite krvi sa glinom iz Žute reke. Ispred njenog hrama žene obilaze sveti kamen u nadi da će dobiti potomstvo – ovo je deo jednog dubljeg mitološkog nasleđa prisutnog u svim krajevima sveta. Pojedine grupe žena prepešaćile su čak trideset kilometara do mesta gde Nivin novoizgrađeni hram za vreme svetkovina dnevno okuplja i po stotinu hiljada posetilaca čiji automobili i traktori ukrašeni vrpcama zakrćuju seoske puteve. Vašar u Nivinu čast održava se u selu koje je prema verovanjima hodočasnika nekada pripadalo isključivo ženama. Na vašaru najrevnosniji vernici zapadaju u trans dok Niva obuzima duhove prisutnih. Svuda unaokolo ori se pesma o „Zemlji i nebesima, boginji i njenim ćerkama“ koja daje glas Nivinim mislima, a „ples, plač, smeh i kuknjava, praćeni komešanjem traju nekada i po nekoliko sati bez prestanka“. U Džaoouu takođe prednost imaju grupe žena u šarenim kostimima, posebno napravljenim za tu namenu

u lokalnim udruženjima koje plešu uz bubnjeve i frule. Najveće poštovanje zavređuju starije dame u crnim kaputima koje plešu i pevaju noseći obramice o kojima vise korpice sa cvećem. One tvrde da su njihove pretkinje ovaj ples naučile od Nive, i da su samo žene upućene u tajne njegovog izvođenja. Drugi ples, nazvan „Zmija koja izlazi iz svlaka“ odlikuje se gotovo sinusoidnim pokretima u čast Nivinog znamenja koje podseća na zmijolika ženska božanstva iz drevne indijske vere (što možda ukazuje na njeno izvorno poreklo?).

Njihove sablasne pesme o stvaranju sveta neverovatno podsećaju na kosmogoniju starih Grka:

Setite se kad je svet nastao i kada je vladao haos,
bez neba, bez zemlje i ljudskog roda.
A onda je bog nebesa stvorio sunce, mesec i zvezde,
a bog zemlje žito i travu.
Nebo i zemlja su se rastavili i haos je prestao.
A onda dođoše brat i sestra,
Fusi i Niva, preci čovečiji
I izrodiše na stotinu dece.
Tu se krije naše poreklo, naših stotinu prezimena
Narodi sveta,
možda imaju drugačiji lik,
Ali svi pripadamo istoj porodici.

Oko jezera i po gradu sve vrvi od hodočasnika koji se tiskaju oko tezgica i kuhinja na otvorenom u kojima se služe ćufte i jaja skuvana u pepelu od tamjana, sveta hrana za koju se veruje da poseduje lekovita svojstva. Hodočasnici nose male zavežljaje ispunjene zemljom iz zavičaja koju prosipaju na humku, uzimajući šaku zemlje zauzvrat kako bi blagoslov preneli na rodno tlo. U suvenirnicama prodaje se grnčarija sa oslikanim božanstvima, zajedno sa korpicama u kojima se nalaze glinene figurice kučića i kokoški obojenih u crno, crveno i žuto, koje podsećaju na legendu o postanku čovečanstva, pošto je Niva, nakon ljudi, od ostatka

glina stvorila kokoške i pse. Što se boginje tiče hodočasnice za nju jednostavno kažu: „Ona je naša mati, mi Kinezi potičemo iz iste porodice, a ovo je naša prapostojbina.“

U današnjoj Kini, istorija u svim svojim oblicima, bilo da se radi o „slavnoj“ novoj istoriji „Kineskog sna“ Komunističke partije koja se u školskim programima izučava u okviru „Nacionalnih studija“, ili o duboko ukorenjenim seoskim običajima, ponovo stupa na scenu. Svetilišta nalik ovom obnavljaju se po celoj Kini, a starija generacija, za koju je trideset godina Maoizma proletelo kao tren, ponovo uspostavlja nekadašnje obrede.

U prvi mah ovi festivali mogu nam se učiniti kao najobičniji mamac za turiste. Na internet stranici hrama u Džaoukouu hodočašće se opisuje kao stvar „kulturnog identiteta i narodnog jedinstva“, što su pojmovi koje kineska vlada u poslednje vreme ne propušta da istakne. Doduše, posebne ceremonije osmišljene za današnju elitu skorijeg su datuma i reč je o reciklaži rituala opisanih u obrednim priručnicima pre 1911. godine.* U pitanju su događaji namenjeni za lokalne krupne zverke koji se odigravaju noću pod vođstvom glavnog sveštenika koji upravlja pokretima i gestovima gomile posvećenika odevenih u žute svilene pojaseve u čijim se rukama nalaze svetlucave lampe. Ipak, obredi običnih ljudi su sasvim druga stvar. Oni su vaskrsli iz uspomena starije generacije, i to je izvedeno gotovo bez ikakvih prepreka, dok su se ljudi trudili da popune prazninu nastalu nakon što je religija ponižena i uklonjena, najpre za vreme Republike, a zatim i u doba Maoa, tragajući za duhovnošću u trenucima kada je materijalizam rušio sve pred sobom. Nakon svih potresa i velikih promena koje su se odigrale u poslednjih osamdeset godina, ove priče i mitovi, zatim „stare ideje, običaji i navike“ ponovo su pronašli svoje mesto u kulturi; uistinu ne ono koje su nekada zauzimali, budući da je raskid bio izuzetno buran, ali svakako stvaran i promenljiv – nov, ali još uvek isti. Možda je ovo valjana metafora za celokupnu priču o opstanku tradicionalne kineske kulture tokom dvadesetog veka.

* Vladavina dinastije Čing trajala je do 12. februara 1911. godine. (Prim. prev.)